İDİL

SİVAS ARKEOLOJİ MÜZESİNDE BULUNAN HALI YASTIKLAR

Şirin KARAMAN
Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sivas Teknik Bilimler MYO, El Sanatları Bölümü, sahan@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8535-6246

Karaman, Şirin. "Sivas Arkeoloji Müzesinde Bulunan Halı Yastıklar". idil, 106 (2023 Haziran): s. 864–873. doi: 10.7816/idil-12-106-15

ÖZ

Sivas, el sanatları alanında birçok eser vermiştir. Bu sanatlardan biri olan dokumalar ise Anadolu coğrafyasında ayrı bir yere sahiptir. İnsanların ihtiyaçlarına cevap verecek birçok farklı dokuma ürün yapılmıştır. Halı, yere sermek için yaygı, üzerinde oturmak için sedir/makat, minder, yaslanmak için yastık olarak yapılmıştır. Bununla birlikte namaz kılmak için seccade, malzeme taşımak için heybe, evi güzelleştirmek için duvar süsü, kapı süsü gibi farklı şekillerde görmek mümkündür. Önceki dönemlerde ev döşemelerinde mobilya kullanımı bu kadar yaygın değilken sabit oturma elemanları kullanılırdı. Bunların üzerine sermek için sedir halısı, sırtı yaslamak için ise yastık dokunmuştur. Sedir/makat halısını tamamlayan bir renk ve kompozisyon özelliğine sahip halı yastıkları ayrı bir grup oluşturmaktadır. Eskiden her evde bulunan yastıklar günümüzde kullanımının bitmesi ile tamamen kaybolmuştur. Bu çalışmada müze bünyesinde bulunan yörenin küçük bir örneklemi olan halı yastıklar incelenmiştir. Sivas'ın yöresel halı yastıklarının örnekleri bulunmaktadır. Bunun yanında bağışlanan halı yastıkları, Anadolu'nun farklı yörelerine ait örnekler içermesi nedeni ile çalışmaya değer bulunmuştur. Halı yastıkların envanter bilgilerinden yararlanılmıştır. Bunun yanında fotoğraflanmış yastıkların desenleri çizilmiştir. Renk ve kompozisyon özellikleri tespit edilmiştir. Halıcılığa ait literatür taraması yapılmıştır. Motiflerin yöresel söylenişleri hakkında görüşmeler yapılıp tespitlerde bulunulmuştur. Bu çalışma ile alana katkı sağlanması ve kayıt altına alınması amaçlamıştır. Çalışmamıza konu olan örneklerin motifleri çizilerek bu motiflerin gelecek nesillere aktarılması amaçlanmış ve gerektiğinde kullanıma hazır hale getirilmesi sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sivas, dokuma, müze, halı, yastık

Makale Bilgisi:
Geliş: 19 Nisan 2023 *Düzeltme:27 Mayıs 2023* *Kabul: 26 Haziran 2023*

© 2023 idil. Bu makale Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND) 4.0 lisansı ile yayımlanmaktadır.

Giriş

Türklerin sahip oldukları el sanatları, zenginliğiyle dikkat çekmektedir. Hangi alan incelenirse incelensin kökleri Orta Asya'ya dayanan bir geleneksellik ortaya çıkmaktadır. Dokuma sanatı da farklı tekniklerin uygulandığı bir alandır. İnsanların, her türlü ihtiyacını karşılamada ilk başvurdukları sanattır. Bu sanat alanında teknik ve estetiğin muhteşem uyumuna sahne olan başarılı uygulamalar görülmektedir. Türkler; dokuma sanatını önce Orta Asya'dan Anadolu'ya ve Anadolu'dan dünyaya hediye etmişlerdir (Barışta, 1996: 39). Türkiye ve dünya müzeleri ile özel koleksiyonlarda, birçok dokuma esere rastlanmaktadır. Günümüzdeki kimi insanlar, kendisine ailelerinden ya da daha önceki atalarından kalan dokumaları birer koleksiyoncu gibi saklamakta ve kendi imkânlarıyla korumaktadırlar. Türkler, hayvansal lifleri kendilerine birçok yönden faydalı olacak şekilde kullanabilmişlerdir. Koyun ve deve yünü yanı sıra at ve keçi kıllarını da kullanmayı bilmişlerdir. Halı ve kilim dokumaya ek olarak keçe, çul ve saçaklı dokuma (geve) yapmışlardır. Keçe kaplanmış otak/topak ev/bölmeli çadırlarda kış soğuklarında içinde ocak yakıp oturabilmeyi ve arabalı çadır yaparak hayatlarını kolaylaştırmayı başarmışlardır (Kırzıoğlu, 2001: XI). Türkler, sade yaşantının en temel ihtiyaçlarını çeşitli şekillerde yaptıkları dokumalarla karşılayabilmişlerdir. Yaptıkları dokumaları ise üzerini bir sanat eseri gibi gösterişli hale getirmeyi başarmışlardır. Düğümlü halının, Türklerin yaşadığı Orta Asya'dan çıktığı ve dünyaya yayıldığı bilinmektedir. Türklerin halı dışındaki kilim, cicim, zili ve sumak gibi dokumaları ve keçe sanatını da günlük hayatlarında kullandıkları ele geçen buluntulardan anlaşılmaktadır (Deniz, 2000: 19). Türk dokumalarının yüzeyini bezeyen motif ve kompozisyonlar bulunduğu nesneye manevi derinlik ve öz kazandırmaktadır. Bu sembollerin dokumalara kimlik kazandırırken zamanla onu oluşturan kişinin amacından oldukça uzaklaşmış olduğu fark edilmektedir. Motifler zamanla sadece şekil yönünden incelenip güncel görüntülerle bağlantı kurularak isimlendirilmektedir. 16. yy. Sivas halısında soyut olarak nitelendirilen motif belki de bir geyiği temsil etmektedir (Mülayim, 1996: 220-224). Sivas geniş toprakları ile köklü bir dokuma geleneğine sahiptir. Aynı zamanda doğudan batıya, kuzeyden güneye farklı kültürlerle sınır komşusudur. Sivas'ın, zengin dokuma kültürüne önemli katkısı vardır. İnsanların günlük ihtiyacını karşılayacak her türlü dokuma zemin yaygısı, yolluk, sedir örtüsü, yastık, sandalye minderi, çuval, seccade, tuzluk, oklavalık, kahve değirmenliği, duvar ve kapı süsü gibi birçok çeşit dokuma örneğini görmek mümkündür. Dokumaların halı ya da kilim tekniğinde yapıldıkları ve yer yer cicim ve zililerle süslendikleri görülmektedir. Türk dokumaları üzerinde yer alan şekiller, toplumun uzun süre boyunca oluşturduğu kültürü yansıtan motifler olarak varlığını sürdürmektedir. Dokumalar sadece günlük kullanıma değil aynı zamanda ölümden sonraki hayat için de planlamış unsurlardır (Karamağaralı, 1996: 178). Anadolu dokumaları herhangi bir dış etki olmaksızın geleneksel olarak ihtiyaçlar çeşitlendikçe dokumalar da çeşitlenmiştir. Türk halılarının Avrupa'da dikkatleri çekmesi 12.yüzyılın ikinci çeyreğine kadar gitmektedir. Zaman ilerledikçe Türk halıları lüks tüketim malları arasına girmiştir. Türk halıları, birer sanat ve prestij ürünü olarak aranan ticari bir mal olmanın yanı sıra bir de İtalyan ressamların resimlerine konu olacak kadar popüler hale gelmiştir. Halılar, 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren alıcıların giderek artan değişim isteklerine göre farklı ebat, desen ve renkte şekillenmiştir. Türk halılarının üstün kalitelerini kaybettikleri izlenmektedir. Çeşitli batılı şirketler vasıtasıyla Batı Anadolu'da başlayan yozlaşma, ilerleyen zamanlarda Anadolu'nun değişik dokuma merkezlerinde de sürmüştür (Sönmez,1996: 289-293). Sivas da bu dokuma merkezlerinden biridir. Batılı şirketlerin etkisi ile bir dönem il genelinde çeşitli merkezlerde dokunan ve günümüzde "Sivas Halısı" olarak bilinen halılar, geleneksel Sivas halı dokumalarından ayrılmaktadır. Motif ve kompozisyon özellikleri, kalite, ebat ve düğüm teknikleri en belirgin farklılıkları barındırmaktadır. Sivas halısı olarak bilinen ve batılı şirketler vasıtasıyla İran etkisinde oluşturulan desenler halı dokumacılığında 1891'den itibaren etkisini göstermiştir. Sivas halıları sanatsal özelliklerini yitirmişlerdir. Bu etki, yabancı şirketlerin gitmesine rağmen yerli şirketler tarafından devralınmış ve aynı şekilde devam etmiştir. 1927 yılından itibaren ise desenlerde Türk zevkinin yansımaları yeniden görülmeye başlamıştır (Özen, 2008: 102-118). Halılardaki bu değişim özellikle taban halılarında kendini göstermiştir. Diğer halılarda ise bu denli bir değişim söz konusu olmamıştır. Özellikle kırsal yaşamda günlük ihtiyacı karşılamaya yönelik yapılan dokuma eşyalar aynı şekilde dokunmaya devam ettirilmiştir. Sivas halılarının sadece motif ve kompozisyon özellikleri değil aynı zamanda renk, kalite ve düğüm tekniği de değişmiştir. Geleneksel olarak ifade edilen halılarda geçmişten getirilen motiflerin yerini İran etkisindeki desen anlayışı almıştır. Önceleri ilme Türk (Gördes) düğümü kullanılırken bunun yerine İran (sine) düğümü kullanılmıştır. Geleneksel Sivas halısında; kırmızı, sarı, yeşil, kahverengi, krem ve siyah gibi doğal boyalardan elde edilen renkler çoğunlukta kullanılırken değişimin etkisiyle renk sayısı fazlaca artmıştır. Sivas, geçmişte sahip olduğu el sanatlarının varlığıyla geleneksel bir merkezdir. Sivas bu yönüyle birçok el sanatında üstün örnekler ortaya koymuştur. Dokumaların ise Sivas'ta ayrı bir yeri vardır. Sivas ve ilçeleri farklı teknik, renk ve desen özellikleriyle karakteristik dokumalara sahiptir. Dokumalar arasında Sivas,

Altınyayla (Tonus), Divriği, Gürün, Gemerek, Hafik, Şarkışla, Yıldızeli ve Zara'nın önemi ayrıdır.

Sivas halılarını; Anadolu dokuma geleneği ile dokunmuş, tamamen halkın yaratıcılığı ile işlenmiş geleneksel halılar ile Batılı şirketlerin etkisiyle dokunan ve "Sivas Halısı" olarak bilinip ifade edilen halılar olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Anadolu'nun genelinde olduğu gibi Sivas geleneksel dokumalarının da yapım amacı öncelikle ticari kaygı değil ev ihtiyacını karşılamaktır. Evin ne tür bir dokumaya ihtiyacı olduğu tespit edilmiş ona göre bu ihtiyacı karşılamaya yönelik dokuma yapılmış ya da yaptırılmıştır.

Geçmişte iç mekânlar bugünkü gibi mobilya ile döşeli değildi. Odalarda ya yere serilen yaygı ve minder üzerine ya da oturma amacıyla sedir/makat olarak isimlendirilen sabit oturma elemanları vardı. Bunların üzerini örtmek ve yaslanmak amacıyla da dokumalar yapılmıştır. Dokumalarda sedir örtüsü kadar yastıklar da önem arz etmekteydi. Sıradan bir odada orta zeminin büyüklüğüne göre yaygı, sedir/makat örtüsü, yastık, minder, duvar halısı/kilimi yüklük perdesi gibi dokumalar bulunmaktaydı. Dokumalar ev sahibinin maddi durumuna göre tamamen halı ya da bir kısmı halı diğer kısmı ise kilim şeklinde ya da hepsi kilimden oluşabilmekteydi.

Karaman (2020) tarafından İmranlı/Delice köyünde yapılan çalışmada küçük bir köyde dahi farklı kullanımlara yönelik dokuma örneklerine rastlanmıştır. Siyah zemin rengi ve dipsiz göl gibi isimlendirilmeleri ile kendine özgü bir karakter oluşturduğu görülmüştür. Sivas halıları kullanım yerlerine göre; taban halısı, duvar halısı, sedir(makat) halısı, yastık halısı, seccade(namazlık), minder, heybe, tuzluk, oklavalık vb. şeklinde sınıflandırılabilir.

Dokuma yastıklara Sivas il genelinde rastlanmaktadır. İster halı ister kilim, cicim ya da zili tekniğinde dokunsun dokumaların hepsi de göz dolduracak güzelliğe sahiptir. Halı yastıklar geleneksel Sivas dokuma kültürü içinde kendine özgü bir görünüme sahiptir. Bölgede yöresel olarak geometrik, bitkisel, hayvansal, nesneli motiflerle bezenmiş dokumalar yapıldığı bilinmektedir. Bitkisel, hayvansal ve nesneli bezemelerin stilize edilerek kullanıldığı görülmektedir. Bazen aşırı stilize edilen bir motifin aslı ile bağlantı kurmak güçleşmektedir.

Ejder motifi Anadolu'nun farklı merkezlerindeki halılar üzerinde görülmektedir. Sivas ili zara ilçesi halılarında da ejder motiflerine rastlanmaktadır (Deniz, 1996; 102-105). Anadolu dokuma kültürünün uzun ömürlü olmasının temel nedenleri arasında; zarif bir dokuma, boyaların güzel ve dayanıklı oluşu ile motif ve kompozisyon zenginliğini sayabiliriz. Anadolu dokumaları içinde Yörük, Türkmen ve Avşarların verdiği örnekler ayrı bir güzelliğe sahiptir. Farklı bölgelerde ortak kullanılan birçok motif vardır. Bunlar arasında uğur olarak nitelendirilen kız/elibelinde, kız/amankız/çiftebelli kız şeklinde ifade edilmektedir. Bu motiflere Sivas dokumalarında da çokça rastlanır.

Müzede bulunan bazı halı yastıklar Yozgat yastıkları ile birebir benzerlik göstermektedir. Soysaldı'nın (2012) de yaptığı çalışmadaki yastık örneklerinde görülmektedir. Kırzıoğlu, (2001) çalışmasında bulunan Eskişehir-Sivrihisar'da rastlanmış olduğu bir dokumanın birebir örneğinin Sivas müzesinde 2005/12 envanter numarası ile kayıtlı olduğu görülmektedir (Kırzıoğlu; 62, 2001). Sivas halı yastıkları iki grupta incelenebilir. İlk olarak Sivas ve çevresinde dokunanlar, ikincisi ise doğu illerinden Sivas'a göç edenlerin dokudukları halılar olarak sınıflandırılabilir. Bunlar da kendi içinde çeşitlilik arz etmektedir (Kayıpmaz, 1993: 60-63). Kayıpmaz'ın yaptığı bu çalışmada yer alan halılardan sonra müzeye yapılan bağış ve satın almalarla halı yastıklarının çeşitliliğinin ve sayısının artığı görülmektedir.

Müzede yer alan yastıkların özellikleri envanter kayıtlarından yararlanılarak ve kendi gözlemlerime dayanarak oluşturulmuştur.

Fotoğraf 1. Halı yastık (91/14 envanter numaralı)

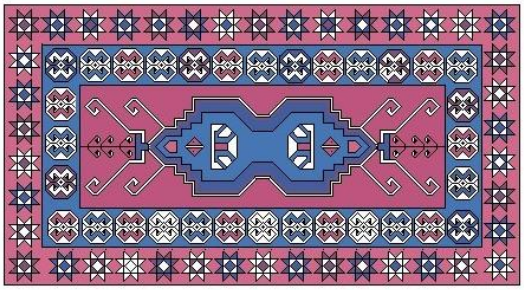

Çizim 1. Halı yastık çizimi (Karaman 2023)

91/14 envanter numaralı halı yastık Türk düğümü tekniğinde dokunmuş, atkı-çözgü ve ilmeler yün iplikle, 58x100 ebatlarında dokunmuştur. Halı zemini çift yönlü mihrap şeklinde düzenlenmiştir. Mihrap uçlarında büyük kancalar yer almaktadır. Kancaların ortasında koçboynuzu motifi bulunmaktadır. Mihrap içi mavi renklidir. Mihrap içinde avizeyi andıran beyaz motif yer almaktadır. Zemini iki adet bordür çevrelemektedir. İçteki bordür sekizgen içinde koçboynuzu motifi ile bezelidir. Dıştaki ise turuncu zemin üstünde sekiz köşeli yıldız motifi ile oluşturulmuştur.

Fotoğraf 2. Halı yastık (84/197 envanter numaralı)

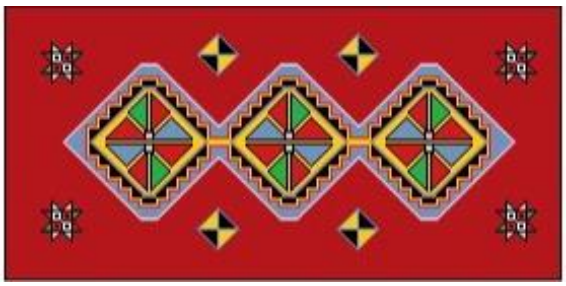

Çizim 2. Halı yastık çizimi (Karaman 2023)

84/197 envanter numaralı halı yastık Türk düğümü tekniğinde dokunmuş, atkı-çözgü pamuk, ilmeler ise yün iplikle, 45x90 ebatlarında dokunmuştur. Yastık yüzeyi iki ince bordür ile çevrelenmiştir. Dıştaki bordür âşık, içteki ise sülük motifleri ile bezelidir. Orta kırmızı zemin üzerinde üç adet top/göl olarak ifade edilen baklava motifi yer almaktadır. Baklava motifinin içi elma dilimi motifi ile dolguludur. Baklava dışında kalan zemin üzeri çiçek ve göz motifleri ile bezelidir. Şarkışla'ya ait bir halıdır. Aynı kompozisyonla düzenlenmiş beş adet yastık bulunmaktadır.

Fotoğraf 3. Halı yastık (85/47 envanter numaralı)

Çizim 3. Halı yastık çizimi (Karaman 2023)

85/47 envanter numaralı halı yastık Türk düğümü tekniğinde dokunmuş, atkı-çözgü ve ilmeler yün iplikle, 56x98 ebatlarında dokunmuştur. Dokuma yolluk halısını andırmaktadır. Halı üç ince bordürle çerçevelenmiştir. Birinci ve üçüncü bordür kurt izi ve canavar izi olarak isimlendirilen motif ile bezelidir. İkinci bordür ise koçboynuzu motifi ile oluşturulmuştur. Ortada siyah zemin üzerine çengelli dörtgen içinde sekiz köşeli yıldız motifi yer almaktadır. Yıldız motifinin ortasında çengel/tazı kuyruğu veya göz motifi vardır. Bu halı dokumalarına Şarkışla ve Zara'da rastlamaktayız.

Fotoğraf 4. Halı yastık (89/112 envanter numaralı)

Çizim 4. Halı yastık çizimi (Karaman 2023)

89/112 envanter numaralı halı yastık Türk düğümü tekniğinde 40x40 kalitede dokunmuş, atkı-çözgü pamuk ve ilmeler yün iplikle, 47x93 ebatlarında dokunmuştur. Dokumanın genelinde kırmızı renk hâkimdir. Dokumanın kısa kenarı üçgenler arasında bir baklava motifi ve koçboynuzu ile düzenlenmiştir. Zemin balık, çiçek ve üçgen motiflerinden oluşan dar bir bordürle çevrelenmektedir. Orta alanda kırmızı zemin üzerinde beyaz zeminli sekizgen bir göbek yer almaktadır. Göbeğin içinde kırmızı zeminli kırk budak motifine benzer motif ve onun içinde yine kırk budak motifleri ile bezelidir. Dış yüzünde gücü temsil eden koçboynuzu ve bereketi doğurganlığı temsil eden eli belinde motifi bulunmaktadır. Göbek motifinin köşelerinde kalan ana zeminde ise dört adet tırnaklı yaprak motifi yer almaktadır. Zeminin dört köşesi üçgen şeklinde kem göze karşı muska motifi ile dolgulanmıştır. Zeminde kısa kenarlarda çapraz yerleştirilmiş lale motifleri yer almaktadır. Kullanımdan kaynaklanan renk solması gerçekleşmiştir. Yozgat halı yastıkları ile benzerlik göstermektedir.

Fotoğraf 5. Halı yastık (90/24 envanter numaralı)

Çizim 5. Halı yastık çizimi (Karaman 2023)

90/24 envanter numaralı halı yastık Türk düğümü tekniğinde dokunmuş, atkı-çözgü ve ilmeler yün iplikle, 50x96 ebatlarında dokunmuştur. Halı kullanılan motifler nedeniyle bir kilimi andırmaktadır. Halı kırmızı beyaz renklerden oluşan ince bir suyun çevrelediği kalın bir bordürle çerçevelenmektedir. Bordür lacivert zemin üzerinde beyaz, kırmızı, sarı ve yeşil renklerin dönüşümlü kullanıldığı eli belinde motifleriyle oluşturulmuştur. Dikdörtgen olan orta alanda kırmızı zemin üzerinde koçboynuzu ve göz motifleri yer almaktadır. Yeşil zeminli alan ise üzerinde basamaklarla oluşturulan altıgenler içinde evi andıran motifler, aşık ve göz motifleri ile bezelidir.

Fotoğraf 6. Halı yastık (86/14 envanter numaralı)

Çizim 6. Halı yastık çizimi (Karaman 2023)

86/14 envanter numaralı halı yastık Türk düğümü tekniğinde dokunmuş, atkı-çözgü ve ilmeler yün iplikle, 42x92 ebatlarında dokunmuştur. Halı ortada içinde iç içe iki adet çengelli baklava motifinin yer aldığı

üç kare alana bölünmüştür. Çengelli baklavaların içi dış bordürde yer alan çiçek motifi ile bezelidir. Orta alanın dışındaki kısa kenarında aşık motifinden bir ayak yer almaktadır. İçte krem zemin üzerinde zikzak şeklinde yıldız motifi bulunmaktadır. En dıştaki ince bordürde ise bir ters bir düz şeklinde üçgenlerle çerçevelemektedir.

Fotoğraf 7. Halı yastık (91/8 envanter numaralı)

Çizim 7. Halı yastık çizimi (Karaman 2023)

91/8 envanter numaralı halı yastık Türk düğümü tekniğinde dokunmuş, atkı-çözgü ve ilmeler yün iplikle, 57x84 ebatlarında dokunmuştur. Halının kısa kenarlarında aşık motifinden oluşan bir ayak yer almaktadır. Renk değişimi ile tasarlanmış ince bir su ile çevrelenmektedir. Onun hemen içinde karşılıklı yerleştirilmiş üçgenlerle oluşturulmuş bir bordür çerçeve bulunmaktadır. Zeminde ise kırmızı renk üzerinde iki adet lacivert zeminli basamaklı altıgen içinde çengelli baklava yer almaktadır. Göbeğin dışı tomurcuklu dal ile dolgulanmıştır. Orta zeminin köşelerinde üçgen içinde göz motifi bulunmaktadır.

Fotoğraf 8. Halı yastık (92/15 envanter numaralı)

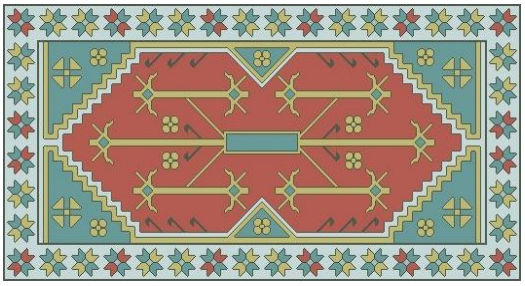

Çizim 8. Halı yastık çizimi (Karaman 2023)

92/15 envanter numaralı halı yastık Türk düğümü tekniğinde dokunmuş, atkı-çözgü ve ilmeler yün iplikle, 48x94 ebatlarında dokunmuştur. İki ince bordürle çevrelenmektedir. Dış bordürde siyah zemin üzerinde kare şeklinde düzenleme yapılmıştır. İkinci bordür ise sekiz köşeli yıldız motifi ile bezelidir. Gülkurusu renkli dikdörtgen zemin tam ortada içine çiçek işlenmiş üçgen motifi çift mihraplı olarak tasarlanmıştır. Ortada stilize bitkisel motif bulunmakta, yer yer koçboynuzu ve çiçeklerle düzenlenmiştir. Orta zeminde kullanılan motifler değerlendirildiğinde çok farklı bir kompozisyon görmekteyiz.

Fotoğraf 9. Halı yastık (92/2 envanter numaralı)

Çizim 9. Halı yastık çizimi (Karaman 2023)

92/2 envanter numaralı halı yastık Türk düğümü tekniğinde dokunmuş, atkı-çözgü ve ilmeler yün iplikle 32X44 kalitesinde, 60x80 ebatlarında dokunmuştur. Krem renkli çözgü ve koyu renkli atkı kullanılmıştır. Kısa kenarlar kırmızı atkılı düz kilim dokuma ile yapılmıştır. Halının kısa kenarında çengellerle oluşturulmuş ince bir ayak yer almaktadır. Zemin, içinde göz motifleri bulunan verev motiflerle

çevrelenmiştir. Bu motifler kısa kenarda karşılıklı gelerek üçgen oluşturacak şekilde birleşmektedir. Zemin, üç adet altıgen içinde çengelli baklava motifi ve en ortada göz motifleri ile bezelidir. Zeminin boş kalan alanını ortada çiçek ve ondan çıkan dallara konan kuş veya çiçeği anımsatan motifler süslemektedir.

Fotoğraf 10. Halı yastık (2013/112 envanter numaralı)

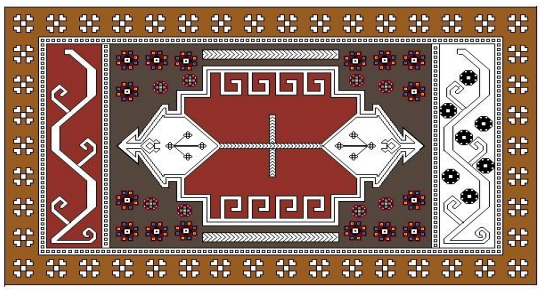

Çizim 10. Halı yastık çizimi (Karaman 2023)

2013/112 envanter numaralı halı yastık Türk düğümü tekniğinde dokunmuş, atkı-çözgü ve ilmeler yün iplikle, 49x100 ebatlarında dokunmuştur. Dokumada krem renkli çözgü ve siyah renkli atkı kullanılmıştır. Kısa kenarın bir tarafı kırmızı diğer tarafı sarı renkli düz dokuma ile yapılmıştır. Göz motifinin yer aldığı bir ince bordürle çevrelenmektedir. Ayak üzerinde ejder ve ejder kuyruğu motifi bulunan dikdörtgen bir alan bulunmaktadır. Zemin, içinde çengellerin yer aldığı çift yönlü mihrap şeklinde tasarlanmıştır. Mihrap dışındaki alan çiçek motifleri ile dolgulanmıştır.

Fotoğraf 11. Halı yastık (84/66 envanter numaralı)

Fotoğraf 12. Halı yastık (84/198 envanter numaralı)

Fotoğraf 11. 84/66 envanter numaralı yastık halısı Türk düğümü tekniğinde dokunmuş, atkı-çözgü pamuk, ilmeler ise yün iplikle, 54x93 ebatlarında dokunmuştur. Geleneksel Anadolu yastık halılarından oldukça farklı bir kompozisyonda tasarlanmıştır. Üç bordürle çevrelenmiş tamamen bitkisel motiflerle bezelidir. Turuncu ve siyah renkler yoğunlukta kullanılmıştır. Aynı özelliklere sahip ikisi kare formunda toplam beş adet yastık bulunmaktadır.

Fotoğraf 12. 84/198 envanter numaralı yastık halısı Türk düğümü tekniğinde dokunmuş, atkı-çözgü pamuk, ilmeler ise yün iplikle, 45x90 ebatlarında dokunmuştur. Şarkışla yöresine ait bir halıdır. Yastık yüzeyi cücük gözü motifi ile bezeli bir ince bordür ile çevrelenmiştir. Yastık çift yönlü mihrap şeklinde düzenlenmiştir. Ortada turuncu zemin üzerinde beyaz zemin içinde bitkisel motiflerle düzenlenmiş bir madalyon yer almaktadır. Mihrap nişi çerçevesinin içinde ayva olarak ifade edilen motif yer almaktadır. Mihrap dışında kalan mavi zeminli üçgen alanlar üzerinde sarı renkte sağlık, sonsuzluk ve bekçiliği temsil eden ejder figürünü andıran bir motif yer almaktadır.

Fotoğraf 13. Halı yastık (89/113 envanter numaralı)

Fotoğraf 14. Halı yastık (90/25 envanter numaralı)

Fotoğraf 13. 89/113 envanter numaralı yastık halısı Türk düğümü tekniğinde dokunmuş, atkı-çözgü pamuk ve ilmeler yün iplikle, 52x92 ebatlarında dokunmuştur. Ayak olarak isimlendirilen halının kısa kenarlarında niş içinde bitkisel motif ile koçboynuzu yer almaktadır. Zara ve İmranlı halılarında, Yozgat ve Konya küçük muhsine halılarında da benzer motiflere rastlanmaktadır. Zemini çevreleyen ince suda ise beyaz zemin üzerinde çadır ya da çatıyı andıran motif ile muska motifleri ile bezelidir. Ortada kırmızı zemin üzerinde bir gri renkli üzerinde göz motiflerinin yer aldığı bir madalyon bulunmaktadır. Madalyonun her iki ucu kırk budak motifi ile sonlanmaktadır. Ortasında turuncu zemin üstünde içi zikzak, göz ve muska motiflerinin bulunduğu kare bir sandık motifi yer almaktadır. Madalyon dışında kalan köşelerde ise damgayı andıran siyah zemin üstünde muska ve göz motifi bulunmaktadır. Yozgat yastıkları ile benzerlik göstermektedir.

Fotoğraf 14. 90/25 envanter numaralı yastık halısı Türk düğümü tekniğinde dokunmuş, atkı-çözgü ve ilmeler yün iplikle, 54x81 ebatlarında dokunmuştur. Beyaz zemin üstünde kırmızı, mavi, yeşil ve sarı renkli çengel/çakmak ve küçük üçgen motiflerinden bir bordürle çevrelenmektedir. Ortada kırmızı zemin üzerinde içinde geometrik motifler olan baklava dilimi yer almaktadır. Zeminin uzun kenarlarında dört adet pençe motifi yer almaktadır. Bu motife Yozgat, Kırşehir, Kayseri ve Konya halı yastıklarında da rastlanmaktadır.

Sonuç

Geleneksel el sanatlarımıza yönelik 1980 ve 1990'lı yıllarda yapılan bilimsel etkinliklerde dokumalarda yaşanan yozlaşmalardan bahsedilirken maalesef günümüzde artık dokuma yapılmamasından şikâyet edilmektedir. Mevcut dokumaların korunması bu nedenle daha büyük önem arz etmektedir. Müze bünyesinde bulunan halı yastıklar yöre özelliklerini sergilemenin yanı sıra Sivas genelinden farklı birtakım özellikler de barındırmaktadır. Müzeye bağış ya da satış yoluyla gelen dokumlar farklı yörelerin dokumaları ile de benzerlik göstermektedir. Sivas'ın geçmişte göç almasıyla oluşan nüfus yapısının etkisi ile dokumalarda farklı desen kompozisyon şemalarının oluştuğu görülmektedir. Bunun yanında bağışçıların farklı yörelerden edindikleri yastıkları müzeye bağışlamaları nedeni ile müzede zengin bir koleksiyon oluşmasına katkı sağlamıştır. Doğu ve İç Anadolu illeri ile benzerlikleri yanında batı Anadolu dokuma benzerlikleri de dikkatten kaçmamaktadır. Halı yastıkların kompozisyonlarındaki çeşitliliğe benzer bir durum kaliteleri içinde söylenebilmektedir. Halı yastıkların bir kısmı içleri dolu olarak sergilenmektedir. Bir kısmı ise içleri boşaltılmış olarak saklanmaktadır. Yastıkların tersinden görülebilenlerde kalitesine bakılmıştır. Halı yastıklar 20x20, 26x26, 32x36, 40x40, 40x42, 42x42 gibi çeşitli kalitelerde dokunmuştur. Halı yastıkların ebatları da birbirlerinden farklılıklar arz etmektedir. 45-60cm eninde, 80-100cm gibi değişken boyutlarda dokundukları tespit edilmiştir. Dokumaların arkası atkı ve çözgü ile oluşturulan düz dokuma veya başka bir kumaş dikilerek içleri doldurularak kullanılmıştır. Kimi dokumların arka yüzleri geçmişte birçok kumaş parçası ile yama yapılarak kullanıldığı görülmüştür. Motiflerin isimlendirilmesinde dokuyucunun yaşamında yer alan duyguları çağrıştıran bitkisel, hayvansal, geometrik ve nesneli bezemeler kullanılmıştır. Yastıklarda çoğunlukla ve öncelikle geometrik desen sonrasında ise bitkisel motifler tercih edilmiştir. Bazı yastıklara tarih ve isim dokunmuştur. Halı yastıkların motifleri çizilmiştir. Daha çok halı örneğini göstermek için birkaç halı çizimleri ile birlikte verilmiştir. Dokuma örneklerinde geleneksel Anadolu yastık geleneği ile dokunmuş halıların yanı sıra batılı şirketlerin etkisi ile dokunmuş halı yastıklar da mevcuttur. Bitkisel motiflerin çok kullanıldığı kompozisyonlu halılar diğer halı yastıklardan farklıdır. Köşe göbekli şeklinde düzenlenmiş bir takım halinde yastık yer almaktadır. Halı yastığının yüzey alanı küçük olmakla birlikte desen kompozisyonu motiflerle dolu bir şekilde tasarlanmıştır. Yastıklar bir ya da iki ince bordürle çevrelenmiştir. Birkaçında orta alanda büyük bir madalyon, göl veya top motifi ve çiçek demeti yer almakta geri kalan boşluk ise küçük

motiflerle tamamen dolgulanmaktadır. Yastıklarda aynı motifler olmakla birlikte renklerinin değiştirilmesi ve diğer motiflerle göze hoş gelen bezemelere dönüşmektedir. Bazı halı yastıklar kilimi andırır geometrik motiflerle bezelidir. Dokumalar, yazın hazırlanan yünlerin kışın dokumaya dönüşmesine kadar baştan sona kadın emeği ile gerçekleştirilmiştir. Bu yöre içinde yüzde yüz yün iplik kullanılarak yapılan dokumalar zamanla pamuk çözgü ve atkı ile yapılan dokumalara dönüşmüştür. Müzede bulunan yastıkların bazıları tamamen yün iken diğerleri atkı çözgü pamuk, ilmeler ise yün olarak tespit edilmiştir. Çözgülere kıl karıştırılarak yapılanların yanında halının başlangıç bez ayağı kısmındaki atkıya da kıl karıştırılan yapılan örnekler mevcuttur. Müze bünyesinde yer alan halı yastıklara Sivas ve ilçelerinde rastlanmakla birlikte bazı örneklerin Doğu Anadolu halılarına da benzediği görülmektedir. Eskişehir yöresine ait bir yastık örneği de mevcuttur. Ahmet Şatıroğlu'ndan alınan ve Şarkışla'ya ait olan sekiz adet yastık bulunmaktadır. Müze bağışçısı Prof. Dr. Şefik Dener tarafından on iki adet yastık bağışlanmıştır. Bunlardan bazıları yöre özelliklerini yansıtırken bazıları ise farklı yöre dokuma örneklerini yansıtmaktadır. Günümüzde yöre halkının eskiden kalan dokumaları çoğunlukla kullanmadıkları ve saklamanın güç olması nedeni ile ellerinden çıkardıkları görülmektedir. Özellikle büyük ebatlı olan dokumalar daha kısa sürede elden çıkarılırken halı yastık türü dokumalar ise küçük olmaları, fazla yer kaplamamaları gibi nedenlerle daha fazla korunmaktadır. Bazı dokumaların ise kullanım amacı değiştirilerek, kapı önü paspası olarak kullanmak gibi, günümüze kadar gelmesi sağlanmıştır. Müzede bulunan yastıkların sergi için kullanılanları hariç olmak üzere içlerindeki dolgu malzemesi boşaltılmıştır. Kullanıma ve sergilemeye bağlı olarak müzedeki bazı yastıkların renklerinin solduğu görülmektedir. Sivas, büyük şehirlere büyük oranda göç veren bir şehir olmakla birlikte köylerden de şehir merkezine göç almıştır. Buna bağlı olarak köy nüfusu giderek azalmıştır. Hayvancılıkla uğraşan insan sayısında da ciddi bir azalma olmuştur. Geçmişte doğa koşullarına bağlı tarım ve hayvancılık yapan insanlar kışın sert geçen hava koşulları nedeni ile kapalı alanlarda kalarak vakitlerini yazdan hazırladıkları malzemelerini işleyerek sanat ürününe dönüştürürlerdi. Geçmişte birer yaşam tarzı olan bu faaliyetler günümüzde yok olmuştur. Diğer kentler gibi Sivas da şehirleşmeden kendine düşen payı almış ve bugün maalesef dokuma ya da herhangi bir el sanatı ile uğraşan zanaatkâr bulmak oldukça zorlaşmıştır. Sivas'ta günümüzde el sanatlarını ve dokumacılığı yaşatmaya çalışan birkaç kurum dışında faaliyet gösteren herhangi bir kişi ya da işletme mevcut değildir. Geçmişte bir dokuma merkezi konumundaki bu kadim şehrin el sanatları ve dokuma konusundaki yetersizliğinin düzeltilmesi için mutlaka sistemli bir çalışma yapılmalıdır.

Kaynaklar

Barışta Hatice Örcün. 19.20. Yüzyıl İç Anadolu ve Orta Akdeniz Bölgesi Türk Kirkitli Dokumaları Üzerine Türk Soylu halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri. . Ankara. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. 1996

Deniz, Bekir. Anadolu – Türk Dokumalarında Ejder Motifi. Türk Soylu halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri. Ankara. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. 1996.

Deniz, Bekir. Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygılar. Ankara. Atatürk yüksek Kurumu. Atatürk Kültür Merkezi Yayını:215. 2000.

Karamağaralı, Beyhan. Halı Sanatı Üstüne. Türk Soylu halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri. Ankara. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. 1996.

Karaman, Şirin. "Sivas Delice Köyü Halı Dokumalarının Renk, Motif Ve Kompozisyon Özellikleri". İdil, 82.s.2020.

Kayıpmaz, Naciye ve Kayıpmaz, Fahrettin. Sivas Yastık Halıları. Ankara. Kültür ve Sanat Dergisi. 20. 1993.

Kırzıoğlu, Neriman Görgnay. Altaylardan Tuna Boyuna Türk Dünyasında Ortak Yanışlar (Motifler). Ankara. Kültür Bakanlığı Yayınları/2753. Yayımlar Daire Başkanlığı, Sanat Eserleri Dizisi/366.2001.

Mülayim, Selçuk. Tanımsız Figürlerin İkonografisi. Türk Soylu halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri. Ankara. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. 1996

Soysaldı, Aysen. Yozgat Halı Yastıkları. Arış VII.2012.

Sönmez, Zeki. 19. Yüzyıl Sonlarında Türk Halılarının Avrupa'ya İhracı. Türk Soylu halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri. Ankara. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. 1996.

Özen, Kutlu. Sivas Yöresi Geleneksel El Sanatları. Kitabevi.2008.

CARPET PILLOWS FOUND IN SIVAS ARCHAEOLOGY MUSEUM

Şirin KARAMAN

ABSTRACT

Sivas has produced many works in the field of handicrafts. Weaving, one of these arts, has a special place in Anatolian geography. Many different woven products have been made to meet people's needs. The carpet is made as a mat to spread on the floor, a couch/makat to sit on, a cushion, and a pillow to lean on. In addition, it is possible to see it in different forms such as a prayer rug for prayer, a saddlebag for carrying materials, a wall ornament to beautify the house, and a door ornament. In previous periods, when the use of furniture was not so common in home furnishings, fixed seating elements were used. A cedar carpet was woven to lay on top of them, and a pillow was woven to rest the back. Carpet cushions, which have a color and composition that complements the couch/makat carpet, form a separate group. Pillows, which used to be in every home, have completely disappeared today as their use has ended. In this study, carpet pillows, a small sample of the region in the museum, were examined. There are examples of local carpet pillows of Sivas. In addition, the donated carpet pads were found worthy of study because they contained samples from different regions of Anatolia. Inventory information of carpet pillows was used. In addition, the patterns of the photographed pillows were drawn. Color and composition properties were determined. A literature review of carpet weaving was conducted. Interviews were held about the local pronunciations of the motifs and determinations were made. This study aims to contribute to the field and to record it. By drawing the motifs of the samples subject to our study, it is aimed to transfer these motifs to future generations and to make them ready for use when necessary.

Keywords: Sivas, Weaving, Museum, Carpet, Pillow